

Ганна БЛОЦЕРКІВСЬКА,

зав. відділу Музею книги і друкарства України

Василь Федорович Симиренко – меценат української культури

Не один куточок експозиції Музею книги і друкарства України періоду історії книги XIX – початку XX ст. нагадує ім'я Василя Федоровича Симиренка, гідного представника знаного роду Симиренків.

Сторінки історії славетного роду Симиренків почали відкриватися для українців лише в наш час. Історія цього роду цікава і повчальна з усіх сторін. У «Реєстрі війська запорозького: 1649 року» в списку козаків Вільшанської сотні Корсунського полку зустрічаємо ім'я Феська Семеренка. Згідно з переказом, «Семеренко», «Семиренко», «Симиренко» – козацьке прізвище, яке підкреслювало помножену на сім силу і спритність його носія. Дійшло до нас також ім'я Степана Симиренка, діда Платона і Василя Симиренків. У яких тільки походах не бував відчайдушний запорізький козак! Боронив українську землю від турецьких яничарів, громив кримського хана й польську шляхту. Перепливав човнами Чорне море, визволяючи з кайданів братів-невільників.

Покозакувавши 20 років, оселився на хуторі біля Черкас і почав господарювати. Непосидюча вдача не давала йому довго затримуватись на одному місці, тому купив волів і пішов чумакувати. Їздив у Крим по сіль, возив до Польщі рибу, поташ. Так і помер під возом. Козацького стану був позбавлений за те, що відмовився присягати Катерині Другій.

Багатодітну родину Степана Симиренка було віддано в кріпацтво до князя Михайла Воронцова.

Один зі синів Степана, Федір Симиренко, виявив себе справжнім спадкоємцем батька, хоч і був кріпаком. За порадою свого тестя Яхненка він почав орендувати водяні млини на річці Рось. З того розбагатів, викупив себе і родину з кріпацтва, записався до гільдії купців і став на той час дуже поважною особою.

Двох своїх синів Платона і Василя Степан вислав до Франції навчатися в Паризькій вищій політехнічній школі.

Широкому загалу більш знайоме ім'я Платона Симиренка – автора відомого сорту яблук Ренет Симиренка, спонсора останнього прижиттєвого видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка 1860 р. (1100 руб.). Саме ця подія відображена в експозиції Музею книги і друкарства України.

Василь Федорович Симиренко народився 1835 р. і увійшов в історію України як «найвидатніший, найщиріший українець з-поміж так званих «буржуїв», який захоплювався українською справою не тільки до глибини своєї щирої душі, а й до глибини своєї кишені»¹.

Від самого початку українського національного відродження основний тягар його матеріальної підтримки лягав на українську інтелігенцію, яка переважно була малозаможною, залежною від службового заробітку. Лише поодинокі представники панства: батько і син Тарновські, Григорій Галаган, Олександр Лашкевич і деякі інші – допомагали українському руху.

Та В. Ф. Симиренко є «найбільшим меценатом українського руху останніх десятиліть 19 ст.»².

Вчився Василь спочатку у Санкт-Петербурзі у французькому пансіоні, а потім у Паризькій вищій політехнічній школі, після закінчення якої отримав фах інженера-технолога цукроварства.

Повернувшись із Франції після смерті брата Платона, він перебрав на себе всю спадщину і традиції роду. Вирішив повести своє господарство на сучасний лад. Василь Федорович був не лише вченим-технологом, а й винахідником, вченим-конструктором, він спроектував новий тип машин для рафінування цукру. В. Симиренко знав кілька європейських мов, а газет, журналів, каталогів передплачував стільки, що за поштою треба було посилати воза, а не вершника.

В. Ф. Симиренко, за свідченнями сучасників, вважався першим найбільшим теоретиком і практиком української цукрової промисловості.

В Україні перша цукроварня була збудована 1823 р., а третя – цукроварня Симиренка в Ташлику (1840). Та всі вони були напівкустарні. 1848 р. спілка Симиренка – Яхненка побудувала першу сучасну цукроварню в Україні. У 1913 р. в Україні діяла 241 цукроварня. Василь Симиренко доклав

¹ Чикаленко Є. Спогади. – Нью-Йорк, 1955. – С. 369.

² Дорошенко Д. Євген Чикаленко. – Прага, 1934. – С. 73.

багато зусиль до розквіту цукроварства в Україні. Але радянські історики й економісти української промисловості зовсім не згадують його імені.

Переконавшись на практиці, що недоцільно вкладати капітал у підприємство, побудоване на орендованій землі, а також у зв'язку з тим, що діти Платона підросли і вступали у право власності, Симиренко придбав собі руїни старої державної цукроварні в с. Сидорівці на Київщині, відновив її на позичені гроші й почав господарювати. Тут він виявив не тільки свої господарські здібності, а й показав себе як геніальний винахідник, талановитий технолог.

Василь Федорович не лише розбудовував цукроварство в Сидорівці на найвищому технологічному рівні, із застосуванням новітніх методів технологічного процесу, в тому числі й машин власного винаходу, а й взагалі підняв українське цукроварство на вищий щабель. Він організував у себе виробництво пастили, яка до того ввозилася з-за кордону. Дорогий делікатес давав високий відсоток прибутку і звільняв країну від потреби імпортувати пастилу.

Зі с. Сидорівки Василь Симиренко впродовж майже сорока років передавав десяту частину свого прибутку на культурно-національні потреби, утвердження яких було найнебезпечнішим для північного режиму, проте найпотрібнішим для України. Ледь вибившись із найтяжчих боргів, Василь Федорович поїхав до Києва до Володимира Боніфатійовича Антоновича і повідомив йому, що кожного року буде передавати на українську справу десять відсотків свого прибутку, і тоді ж зробив перший такий внесок.

Відомо, що 1880 р. Василь Симиренко та його дружина Софія Іванівна підписали довіреність на право В. Б. Антоновича користуватися їх заощадженнями.

Ще замолоду Василь Федорович вступив до Київської Старої Громади. На зборах товариства він бував дуже рідко, бо не жив у Києві, а коли приїжджав до міста, то було чимало інших клопотів.

Цілком покладаючись на громаду і на авторитет Володимира Антоновича, Василь Федорович часто вважав за потрібне зробити те, чого не хотіла робити громада. В такому разі він залучав додаткові кошти. Так, коли громада перестала матеріально підтримувати М. Драгоманова, який розгорнув українське книговидавництво в еміграції, Василь Федорович під час швейцарської подорожі передав гроші на його видання.

Якось Симиренко сказав: «Кожен мусить робити те, до чого здатний. Я тямлю заробляти гроші, то мушу заробляти їх для України. А нащо б я силу-

вався так заробляти, якби для України не були потрібні гроші, я б стільки не працював»³.

Василь Симиренко мав намір заснувати у с. Сидорівці народну школу на зразок мліївської, але відмовився від цього наміру, бо уряд не дозволив вести викладання українською мовою.

Всі, хто знав Василя Федоровича, відзначали його скромну і лагідну вдачу. Побачивши його вперше, ніхто б не сказав, що це – мільйонер. У Сидорівці тримався дуже просто і стримано, завжди вітався першим. Був зовсім непомітний, хоч дуже енергійний. Мав почуття гумору, притаманне тільки українцеві. Працював з німецькою точністю, вдень – по господарству, вночі – за письмовим столом. Ніколи не підвищував голос на підлеглих.

Василь Симиренко був одружений із дочкою французького аристократа, який емігрував до України під час Великої французької революції. Софія Іванівна Альбранд повністю перейняла українську мову, культуру, звичаї та була все життя вірною дружиною, найближчою приятелькою й помічницею чоловіка. Спільно вони відраховували та вносили «симиренківську десятину», яка після 1905 р. збільшилась у кілька разів.

Софія Іванівна за характером була повною протилежністю чоловіка – жвава, непосидюча, але й педантично охайна, дбайлива.

Сидорівка стала одним із центрів українського руху. Тут мешкала родина священника Руденка, четверо дітей якого були свідомими українцями. Іван Руденко в студентські роки організував великі театральні трупи з професійних акторів. У цих трупах брали участь М. Старицький (режисер), М. Заньковецька, Г. Борисоглібська та ін.

Сидорівська театральна трупа могла гідно виступати не тільки на сільській сцені. Театр знаходився в приміщенні робочих бараків цукрового заводу. Працював у літній час, коли помешкання пустувало, бо цукроварний сезон починався восени. В. Симиренко надавав це помешкання разом із субсидією на необхідні театральні видатки.

Цей же осередок місцевої інтелігенції видавав сатиричний журнал, що висміював недемократичні замашки заводських службовців, які були виключно українцями.

Софія Іванівна ще замолоду стала членом Географічного товариства у Києві і збирала матеріали з правознавства в Україні. На засіданні Південно-Західного відділення Російського Географічного товариства від 26 лютого 1876 р. керуючий справами

³ *Леонтович В.* Родина Симиренків. Василь Федорович Симиренко // Київська старина. – 1994. – № 4. – С. 21.

відділу повідомив про надіслані туди матеріали і подарунки. На порядку денному третім питанням було заслухано лист В. Ф. Смиренка, який надіслав до відділу 300 руб. Неодноразово допомагав Смиренко членам товариства, юристу О. Кістяківському, який працював у маєтку Смиренків. У квітні 1881 р. висилає йому на бібліотеку 200 руб. Прийняв до себе на роботу після заслання П. Чубинського, творця українського гімну. А коли Чубинський захворів, то Смиренко допомагав йому коштами.

Василь Федорович постійно піклувався про своїх службовців: оплачував лікування хворих у київських клініках, відправляв навчатися здібних дітей тощо.

За свідченням племінника Смиренка В. Леонтовича, у часи важкого тиску на все українське і ослаблення національних почуттів жодне українське видання не виходило на Наддніпрянській Україні без допомоги Василя Федоровича. Протягом багатьох років він покривав фінансовий дефіцит журналу «Киевская Старина». Як стверджував Є. Чикаленко, Смиренко регулярно під кінець року заходив до редакції журналу довідатися, скільки він має боргу.

З боку Смиренка це був не абстрактний інтерес до української справи, а живе кровне зацікавлення нею. Зі жвавим інтересом входив він у деталі першого суто українського книжкового «підприємства» «Киевская Старина». Воно завдячує багато в чому не лише матеріальною допомогою, але й дуже цінними провідними порадами у спрямуванні його діяльності, особливо на перших порах. Один з видавців «Киевской Старини» Володимир Науменко засвідчував, що Василь Смиренко передав на часопис загалом понад 35 тис. руб. Але без афішування. Так само жваво входив він у справу організації продажу українських книжок через книгоношів.

З непідробним інтересом стежив за діяльністю одного з перших українських видавництв «Вік», що одразу розпочало широку, як на той час, роботу і потребувало лише тимчасової матеріальної допомоги. І таку допомогу воно одержало, внаслідок чого стало на ноги і розгорнуло активну діяльність. На перші видання «Віку» Д. Антонович дістав через посередництво батька від В. Ф. Смиренка 100 руб. На той час для видавництва це був капітал. Пізніше Смиренко дав ще 300 руб. на друк антології «Вік» – першого прибуткового видання видавництва. Чистий прибуток від видання заклав тверду матеріальну підвалину видавництва, що з того часу почало носити назву «Вік».

Коштом Василя Смиренка, але без розголосу,

вийшло кілька видань «Кобзаря» Т. Г. Шевченка. Так коштом Київської старої громади, зокрема М. Лисенка, М. Старицького, В. Ф. Смиренка, видано двотомний «Кобзар» 1876 р. у Празі.

Пізніше 1800 руб. В. Смиренко передав Петербурзькій громаді на видання «Кобзаря» 1907 р.

Допомагав він також і окремим письменникам, українським діячам, як, наприклад, Б. Грінченкові, М. Коцюбинському, І. Шрагові та іншим. Смиренко ґрунтовно цікавився не лише практично-фінансовими справами, але й з однаковим інтересом входив також у справи організаційно-громадські. «Глибоко націоналіст український»⁴, вдачу мав суто практичну і з практичних позицій підходив до української справи. Як приклад, дуже цікавився він діяльністю українського гуртка в київській семінарії – надавав гурткові протягом багатьох літ постійну матеріальну допомогу, завдяки якій гурток мав свою конспіративну квартиру, бібліотеку, скликав періодично з'їзди учителів та священників, поширював серед народу українську книжку. За порадою О. Кониського вдалося одержати від В. Смиренка щомісячну допомогу учительській громаді – 25 руб.

Всіляко уникав він популярності мецената, не «страха ради», а з природженої скромності, що задовольнялося почуттям виконаного обов'язку.

Петербурзька «Просвіта» і «Благотворительное общество» одним із способів збільшення обсягів україномовної літературної продукції вважали оголошення конкурсів на кращу науково-популярну брошуру. Ще 1900 р. товариство дістало через посередництво В. Б. Антоновича 150 руб. на премію за кращу брошуру. Джерелом пожертви був, очевидно, В. Смиренко. Брошура ця мала бути на сільськогосподарську тематику, серед обов'язкових умов зазначено її україномовність та популярну форму викладу. Преміювали працю Задьори «Як годувати малих дітей», але її не дозволили друкувати. Щоб заохотити авторів, товариство постановило платити гонорар за прийняті до друку рукописи незалежно від того, чи дозволить цензура їх публікацію.

Допомагав Смиренко і Одеській громаді. Є. Чикаленко у «Спогадах»⁵ згадував як познайомився з Смиренком в Одесі в 1890 р. у М. Ф. Комарова: «Це був невеликий на зріст, сухорлявий дідусь з дуже приємним голеним обличчям, сірими пронизуватими очима і сивою головою». Він був заклопотаний тим, що в Європі нічого не знають про Україну,

⁴ Лотоцький О. Сторінки минулого. – Варшава, 1932. – Ч. 1. – С. 138.

⁵ Чикаленко Є. Спогади: 1861–1907. – Львів: Діло, 1925. – Ч. 2. – С. 122–139.

а тому вважав, що потрібно вжити заходів, щоб у закордонну пресу подавалися відомості про український національний рух. Для того він передав через М. Комарова біля 5000 крб. Тими грошми Одеська громада допомогала Р. Сембратовичу видавати журнал німецькою мовою «Ruthenische Revue». Потім Симиренко давав через Раду організації В. Кушніру гроші на видання його «Ukrainische Rundschau».

Протягом багатьох років підтримував Василь Федорович «Громадську думку», «Раду», «Громаду», «Літературно-науковий вісник» і т. д.

У листі від 25. X. 1905 р. до П. Я. Стебницького Є. Чикаленко згадував: «Ми рішили видавати щоденну газету «Громадське слово». Я можу вкласти 10 тис. крб., В. Леонтович – пая 5 тис., В. Ф. Симиренко – 15 тис. крб.»⁶. Постійно з року в рік В. Ф. Симиренко допомагав газеті «Рада»: по 5, 10, 12 тис. руб. щорічно.

Рада Загальної організації Українського руху користувалась його фондами на всілякі поточні справи. Фонди в розпорядженні Ради були досить великі. Членських внесків збиралось 500 руб. (по 3 руб. з особи), зате були великі пожертви від окремих осіб, а найбільше від так званого «Хорса» – незабутнього Василя Федоровича Симиренка – 2 тис. крб. щороку.

Окремо доцільно зупинитись на внескові В. Ф. Симиренка для купівлі власного дому НТШ. Товариство на чолі з М. С. Грушевським розгорнуло широку діяльність, і треба було утримувати власну друкарню, бібліотеку, музей, складські приміщення і т. ін.

М. Грушевський звернувся до наддніпрянців, і відразу ж відгукнувся Василь Симиренко, подарувавши, за свідченням небожа В. Леонтовича, 100 тис. руб. золотом у 1912 р.⁷ Хоч до того гроші на галицькі національні справи він давав рідше й не так охоче.

Ще замолоду, пообіцявши видавати десяту частину своїх прибутків на українські справи, Симиренко до смерті виконував свою обіцянку, часто перевищуючи вказану суму.

Василь Федорович давав свої гроші винятково на літературні та наукові, а не політичні завдання. Лише один раз він передав 500 руб. в допомогу організації замаху на Плеве.

Не маючи дітей, Василь Федорович Симиренко, за порадою свого приятеля професора В. Б. Антоновича, склав заповіт, у якому все його майно, яке оцінювалось до 10 млн руб., залишав у користу-

вання своїй дружині Софії Іванівні. Після її смерті воно мало піти на українські справи за розпорядженням комітету, власністю якого і стало те майно. Членами комітету були В. Антонович, М. Лисенко, В. Науменко, М. Комар (Комаров), Л. Смоленський, І. Шрага. Пізніше до нього було включено небожа Симиренка В. Леонтовича, М. Грушевського, П. Стебницького та Є. Чикаленка.

На той випадок, коли після смерті обох Симиренків рідня судитиметься за капітал, Симиренко розпорядився видати комітету 40 тис. руб. різними облигаціями по тому процесу. А поки комітет міг розпоряджатися лише відсотками з паперів – 2 тис. руб. на рік. Пізніше цей комітет було зареєстровано як «Товариство підмоги українській літературі, науці і штуці».

Особливо похитнулося здоров'я Василя Федоровича під час першої світової війни. Він боляче переживав за Україну, її майбутнє, можливе поновлення утисків з боку влади, боявся знищення плодів його праці, передчував лихе.

Помер Симиренко 7 грудня 1915 р. у м. Києві. Поховано його на Аскольдовій могилі. Як згадує Є. Чикаленко, Василь Федорович залишив 300 тис. руб. «Товариству для підмоги українській літературі, науці й штуці».

Після його смерті Софія Іванівна, виконуючи волю чоловіка, дуже щедро видавала кошти на національні справи. Тоді, за домовленістю з удовою, товариство купило друкарню Барського на Хрещатику для своїх потреб. Планувалося тут друкувати нову щоденну українську газету. Колишній редактор «Ради» В. Ніковський взявся наново організувати і редагувати газету, якій дали назву «Нова Рада». Маєток у селі Сидорівці дружина заповіла на заснування сільськогосподарської садівничої школи імені Василя Симиренка. Решту коштів – на народний університет імені В. Ф. Симиренка у Києві з викладанням українською мовою, а свій особняк – Українському науковому товариству.

Постать Василя Федоровича Симиренка надзвичайно цікава на тлі тогочасного суспільства. Син українського селянина протягом свого довголітнього віку серед загальнонаціонального дезертирства залишався вірним сином свого народу, практично допомагаючи вирішувати глобальні завдання.

У національних здобутках українців до революції значний матеріальний внесок Василя Симиренка. Саме він сприяв виходу з друку численних значимих україномовних видань, які сьогодні займають почесне місце в експозиції Музею книги і друкарства України.

⁶ ІР НБУВ, ф. 3, спр. 53075.

⁷ Розгін І. Володимир Симиренко. – Вінніпег, 1959–1960. – С. 24.